

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING КОНСТИТУЦИЯСИ – ДЕМОКРАТИК ТАРАҚҚИЁТИМИЗНИНГ МУСТАҲҚАМ ПОЙДЕВОРИ

Муроджон Турғунов

Ўзбекистон Фанлар академияси Давлат ва ҳуқуқ институти директори,
юримдик фанлар доктори

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва унинг мақсад-вазифалари хусусида фикр-мулоҳаза юритилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси устунлиги сўзсиз тан олиниши, у мамлакатда олий юримдик кучга эгалиги ҳақида сўз боради. Яқунда муайян хулосаларга келинган.

Калит сўзлар: халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган қоидалари устунлиги, Конституция ва қонун устуворлиги, демократик ҳуқуқий давлат, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, Ҳаракатлар стратегияси, Тараққиёт стратегияси.

КИРИШ

Ҳар бир цивил давлатда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам миллий давлатчиликнинг Асосий ҳуқуқий негизи – Конституция байрам сифатида кенг нишонланади. **1992 йил 8 декабрь.** Ўзбекистон Республикаси давлатининг юзи, давлатининг паспорти – Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинган кун.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси тузилишига кўра, муқаддима, 6 бўлим, 26 боб, 128 моддадан иборат. Ҳозиргача унга 16 марта ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Мавзу ҳақида кўп гапириш мумкин. Ҳамма нарса қиёсда, таққосда яққол кўринганидек, Ўзбекистон собиқ Иттифоқ таркибида бўлган пайти ҳам конституционализм мавжуд эди. Аниқроғи, Иттифоқ маҳали ўлкада 3 марта Конституция қабул қилинган эди:

1-Конституция – 1927 йил 31 мартда;

2-Конституция – 1937 йил 14 февралда;

3-Конституция – 1978 йил 19 апрелда қабул

қилинган эди.

Собиқ Иттифоқнинг сўнги кунларида вужудга келган ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий танглик; Ўзбекистон ССРнинг ўз давлат мустақиллигини қўлга киритиши ҳамда дунё харитасида янги суверен давлат – Ўзбекистон Республикасининг ташкил топиши; Ўзбекистон халқи ўз олдида ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуришни мақсад қилиб қўйганлиги; “Мустақиллик декларацияси”[1] ҳамда “Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”[2]ги Конституциявий қонуннинг қабул қилиниши мамлакат Асосий қонуни – Конституция қабул қилинишига ташкилий-ҳуқуқий шарт-шароитларни пишиб етилтирганди. Муҳими, Конституция ўта мафкуралаштириш ва сиёсийлаштириш руҳи билан суғорилмади. Давлат суверенитетини, инсон ва фуқароларнинг фундаментал ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда бурчларини мустаҳкамлади. Мулкий плюрализмга кенг йўл очди. Шу маънода ушбу ҳолатларни ўрганиш, таҳлил қилиш долзарб вазифадир.

Ҳар бир давлат ўз тараққиёт йўлини танлар экан, энг муҳим мақсад ва вазифаларини белгилаб олади. Мамлакатимиз мустақиллигининг илк даврида қабул қилинган Конституцияда ҳам халқимизнинг хоҳиш-иродаси, инсон ҳуқуқ ва манфаатлари, давлат тузилиши ўз ифодасини топган. Бош қомусимиз, жинси, ирқи, миллати, дини, ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар, юртимиз фуқаролари тенглигининг кафолатланишини қайд этди ва замонавий демократик тараққиёт учун замин яратди.

Шу боис Конституцияни ардоқлаймиз, улуғлаймиз, ўрганамиз.

Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси устунлиги сўзсиз тан олинади. Бунинг маъноси шундаки, у мамлакатда олий юридик кучга эгадир. У аниқловчидир. У йўналтирувчидир. Конституция муқаддимасида инсон ҳуқуқлари ва давлат суверенитети ғояларига содиқлик, ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятни англаш, ўзбек давлатчилиги ривожининг тарихий тажрибасига таяниш, халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган қоидалари устунлигини тан олиш каби белгиланган бирламчи қоидалар кундалик ҳаётимиз ва амалиётимиз учун “йўл харитаси”дир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев ҳар чиқишида қонун устуворлигини таъминлаш демократик ҳуқуқий давлатнинг бош мезони ҳисобланиши, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари ишлаб чиқаётган ҳужжатлар, мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари фақат ва фақат Конституция ҳамда қонунларга мувофиқ бўлиши шартлигини алоҳида таъкидлайди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Давлат раҳбари таъкидлаганидек, Конституция ва қонун устуворлигига эришишда жамоатчилик назоратидан кўра самарали восита йўқ.

Қонунийликни қарор топтириш, қонун бузилишига қарши курашиш борасида жамоатчилик ва оммавий ахборот воситалари “уйғонгани” қайд этилди. Масалан, давлат бюджети муҳокамаси пайтида фуқаролар ва депутатлар фикри асосида мактаблар учун 50 миллиард сўм кўшимча маблағ ажратилгани ёки одамларнинг ҳақли эътирози туфайли дарахтларни сабабсиз кесишга қарши мораторий эълон қилинган ижобий баҳоланди. Булар аҳолининг ижтимоий жараёнларга нисбатан масъулият ва дахлдорлик ҳисси ошиб бораётганини кўрсатади.

Давлатимиз раҳбари жамиятда ҳуқуқий онг ва маданиятни юксалтириш борасидаги ишларни узлуксиз давом эттириш, бу борадаги кўникмаларни фарзандлар тарбиясига болалиқдан сингдириш кераклигини таъкидлади.

– Конституциямиз ҳар бир фуқаронинг онги ва қалбидан чуқур жой олган, уларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ қафолатлайдиган ҳақиқий ҳаёт қомусига айланмоғи лозим [3], – деди Шавкат Мирзиёев.

Бош қомусимизда белгиланган инсонпарвар тамойиллар тўла амалга оширилмоқда. Сўнгги йилларда Президентимизнинг жиноят содир этганларни афв этиш бўйича 8 та фармони қабул қилиниб, 4 мингдан зиёд шахс жазони ўташ жойларидан озод қилинди. Умуман, сўнгги 5 йилда Ўзбекистонда 16 марта афв эълон қилиниб, 4965 нафар шахс кечирилган [4].

Ушбу байрам арафасида Ўзбекистон раҳбари яна бир шундай фармонга имзо чекди. Унга биноан жинойий қилмишига чин дилдан пушаймон бўлиб, тузалиш йўлига қатъий ўтган **92 нафар** маҳкум афв этилди.

Жаслик кўрғонидаги жазони ижро этиш колонияси ёпилгани ҳам инсонпарвар сиёсатнинг амалий намунаси бўлди. Бундан ташқари, озодликдан маҳрум этилган шахсларга пенсия ва ижтимоий суғурта тўлаш тартиби биринчи марта йўлга қўйилди.

Жорий йилда “Меҳр-1” ва “Меҳр-2” инсонпарварлик амалиётлари доирасида қуролли можаролар майдонидан 261 нафар фуқаро, асосан аёллар ва болалар юртимизга қайтариб келинди [5].

Ўтган йиллар мобайнида **50 минг** атрофидаги шахс Ўзбекистон фуқаролигига қабул қилинди.

Дарҳақиқат, бугунги дориломон кунларимизда Конституциямизнинг мазмун-моҳиятини тушунтиришда Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Ҳар қандай

демократик ислоҳотлар самараси, тинчлик ва тараққиётнинг асосий гарови ҳам Конституция ва қонун устуворлиги таъминланиши билан бевосита боғлиқ. Қонун устуворлиги – бу давлат ҳокимияти ва бошқаруви органи чикараётган ҳужжатлар, мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари фақат ва фақат Конституция ҳамда қонунларга мувофиқ бўлиши шарт, деганидир. Шу боисдан ҳам барча бўғиндаги кадрлар, у хоҳ вазир, ҳоким ёки оддий фуқаро бўлсин, Конституция ва қонунларни пухта билиши, уларнинг ижросини тўғри ташкил этиши ҳамда биринчи навбатда бу қоидаларга бутун жамият аъзолари қатъий амал қилиши шарт бўлган муҳит яратишимиз зарур” [6], деган сўзларини эслаймиз.

Яна бир мулоҳаза. Кенг кўламли ўзгаришлар сайловолди партиялараро дебатларда бонг урилганидек, таълим тизимида ҳам кетмоқда. Соҳага янги тартиб-таомиллар, бошқарув принциплари, замонавий шаклдаги тузилмалар – давлат-хусусий шериклиги асосига қурилган мактабгача таълим муассасалари, Президент мактаблари, илғор хорижий олий таълим муассасаларининг филиаллари пайдо бўлди ва улар амалда муваффақиятли ишламоқда. Бир сўз билан айтганда, таълим тизимига рақобат муҳити кириб келмоқда.

Дарҳақиқат, таълим тизимида юқори сифат самарадорлигига эришиш бутун жамият муаммосидир. Эртанги кун эгалари, модомики, бугун мактаб парталари ва олий таълим даргоҳларида экан, уларни тарбияли, тадбирли, очиқ кўзли, сиёсий хушёр, ватанпарвар, ҳар бир жабҳада ўзининг фуқаролик позициясига эга бўлган инсон қилиб тарбиялаш, ҳеч муболағасиз, таълим ходимлари (раҳбарлар, профессор-ўқитувчилар ва ёрдамчи персоналлар)дан юксак билим, касбий маҳорат-малака ва компетенцияни талаб қилади.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – инсон ва фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолатидир.

Ҳаракатлар стратегияси доирасида Конституциямизнинг 21 та моддасига 9 мартаба 32 та ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди [7]. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига сўнгги йилларда киритилаётган ўзгартиш ва қўшимчалар бевосита Ҳаракатлар стратегиясининг йўналишлари билан боғлиқлигини қайд этиш зарур. Мазкур икки ҳужжат бир-бирини бойитишга, тўлдиришга қаратилган чамбарчас ҳуқуқий тизимга айланди. Эндиликдаги саъй-ҳаракатларимиз “Ҳаракатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари”дир. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси: **“инсон – жамият – давлат”** тамойили фаолиятимизнинг асоси ҳисобланади [8].

Сайлов давридаги электорат таклифларини

умумлаштириб, Конституциянинг 29 йиллиги муносабати билан йўллаган табриги Президентимиз Асосий қонуни янада такомиллаштиришнинг қуйидаги 9 та йўналишини белгилаб бердилар:

Биринчидан, илгари амал қилиб келган “давлат – жамият – инсон” тамойилини “**инсон – жамият – давлат**” деб ўзгартириш, уни миллий қонунчилигимиз ва ҳуқуқий амалиётимизда мустаҳкамлаш зарур.

Иккинчидан, иқтисодий ислохотлар жараёнида инсон манфаатларини таъминлаш бош мезон бўлиши керак. Бу – халқпарвар давлат барпо этишнинг энг муҳим шартидир.

Учинчидан, “**Жамият – ислохотлар ташаббускори**” деган эзгу ғоя доирасида Асосий қонунида фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва мақомини конституциявий жиҳатдан мустаҳкамлаш ҳам давр талабидир.

Тўртинчидан, Бош қомусимизда оила институтини ривожлантириш, эзгу инсоний қадриятларимизни келгуси авлодларга безавол етказиш, миллатлараро тотувликни янада мустаҳкамлаш бўйича конституциявий асосларни белгилаб қўйишимиз зарур.

Бешинчидан, фарзандларимиз Янги Ўзбекистон бунёдкорлари сифатида майдонга чиқаётган бугунги кунда Конституциямизда ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини тўла таъминлаш мақсадида ёшлар соҳасидаги давлат сиёсати, ўғил-қизларимизни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш масаласи, уларнинг ҳуқуқ ва бурчлари конституциявий даражада ўз аксини топиши керак.

Олтинчидан, ҳозирги кунда Ўзбекистон ижтимоий давлат ва адолатли жамият қуриш сари дадил бормоқда. Шу сабабли “**Янги Ўзбекистон – ижтимоий давлат**” деган тамойилни конституциявий қоида сифатида муҳрлашнинг вақти-соати етди, деб ўйлайман дедилар.

Еттинчидан, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича амалдаги тизимнинг самарасини ошириш мақсадида Конституциямизда болалар меҳнатига йўл қўймаслик, ногиронлар, кекса авлод вакилларининг ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилиш масалалари ҳам ўз аксини топиши зарур.

Саккизинчидан, ҳозирги вақтда кўплаб ривожланган давлатлар, табиатдаги глобал ўзгаришларни ҳисобга олиб, ўз конституциясига экологияга оид махсус боблар киритмоқда. Ўзбекистон Конституциясида ҳам ушбу долзарб масалага доир ҳуқуқий нормалар устувор ўрин эгаллаши лозимлигини айтдилар.

Тўққизинчидан, Учинчи Ренессанснинг тўрт узвий ҳалқаси бўлмиш боғча, мактаб, олий таълим ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш масалаларини конституциявий

даражада мустақамлаб қўйиш ҳам мақсадга мувофиқдир.

ХУЛОСА

Юқоридаги фикр-мулоҳазалар асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1). Конституциямиз Ўзбекистонни мустақил давлат сифатида жаҳонга танитган тарихий сиёсий-ҳуқуқий ҳужжат.

2). Конституциямиз ҳақиқатан ҳам демократик Конституциядир. У – тарихда синалган умуминсоний, умумбашарий қадриятларни, халқаро андозаларни ўзида мужассам этган ҳужжат.

3). Конституциямиз жаҳон конституциявий харитасида ўз ўрнини топди ва унда жаҳон конституциявий тажрибаси, ютуқлари ўз аксини топди. Яъни, Асосий Қонунимиз ривожланган, тараққий топган давлатларнинг тарихий тажрибасига таянган ҳолда яратилди.

4). Конституциямизнинг ғоя ва нормалари ўзбек халқининг тарихий илдиэларига асосланган бўлиб, у кўп асрлик тажриба ва маънавий қадриятларни, улуғ аждодларимизнинг ҳуқуқий меросини ўз ичига олган.

5). Конституциямиз – ўзимизга хос тараққиётимизнинг, ривожланишнинг ҳуқуқий асоси бўлди.

6). Конституцияни ўрганиш бўйича тажрибамиз, яъни конституциявий ҳуқуқий маданиятни шакллантиришга қаратилган узлуксиз ҳуқуқий таълим тизими халқаро аҳамиятга эга.

7). Конституциямиз – мустақиллик рамзидир.

REFERENCES

1. Мустақиллик декларацияси // <https://lex.uz/uz/docs/185391>.
2. “Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 йил, 11-сон, 246-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 йил, 11-сон, 268-модда.
3. Конституция ва қонун устуворлиги – ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг энг муҳим мезонидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 27 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // <https://president.uz/uz/3119>.
4. <https://www.gazeta.uz/uz/2021/08/28/afv/#!>.
5. <https://tergov.uz/uz/news>.

6. Конституция ва қонун устуворлиги – ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг энг муҳим мезонидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганнинг 27 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // <https://president.uz/uz/3119>.

7. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил, 14-сон, 213-модда, 22-сон, 406-модда, 35-сон, 914-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.10.2018 йил, 03/18/498/2051-сон; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2019 йил, 2-сон, 47-модда, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.03.2019 йил, 03/19/527/2706-сон, 05.09.2019 йил, 03/19/563/3685-сон; 09.02.2021 йил, 03/21/670/0089-сон, 09.02.2021 йил, 03/21/671/0093-сон // <https://lex.uz/uz/docs/20596>.

8. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотлар йўлини қатъий давом эттирамиз. Янги сайланган Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқи // https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-taraqqiyot-strategiyasi-asosida-demokratik-islohotlar-yolini-qatiy-davom-ettiramiz_318163.